

მანანა კობახიძე

ხევა, მხიარული, სახელი და სხვ.

(აღქმის სხვადასხვა მოღალატის გამომხატველი **ხ-** ძირის შემცველი ზოგი ფუძე ქართულში, ეტიმოლოგიური ძიებანი XI, 2014, თბილისი, გვ. 38-54)

სტატიაში განხილულია რამდენიმე ფუძე, მათ შორის, ფუძეები **მ-ხი-არ-ულ-** და **სა-ხ-ელ-ი**. მიჩნეულია, რომ ამ ორივე ფორმის ამოსავალია **ხ-ეგ-ა** ზმნა, რომლის მნიშვნელობაც უნდა ყოფილიყო „ხმინობა, ხმამაღლა ლაპარაკი“ ან „სიმღერა“. დასმულია საკითხი იმის შესახებ, რომ თვითონ **ხ-ეგ-ა**, კერძოდ, ზმნის ძირისეული **ხ-**, დაკავშირებული უნდა იყოს ფიზიკური შეხების გამომხატველ **ხ-** ძირთან (**ხ-ებ-ა**), აგრეთვე მხედველობის გამომხატველი ზმნების ძირისეულ **ხ-სთან**. **ხ-** ძირი მიჩნეულია ცალთანხმონიანი ზმნური ძირების რიგის ზმნად, რომლის თავდაპირველი მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო „ფიზიკური შეხება“, საიდანაც აღქმის სხვადასხვა მოღალატის გამოსატყა განვითარებულა.

1. მხიარული

სიტყვა **მხიარულს** კანონზომიერი შესატყვისები ეძებნება მეგრულსა და სვანურში. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ვკითხულობთ:

„ქართ. **ხი-მ-ხი-არ-ულ-ი; მ-ხი-არ-ულ-ებ-ა-ფ**

მეგრ. **ხი-ხი-ოლ-ი** „სიხარული“; მ-ო-ხი-ოლ-ირაც. „მიხარია“; მ-ა-ხი-ოლ-ირაც. „გამეხარდა“...

სვან. **ხი- ხი-ად** „სიხარული“; ხი-ად-ულ „სიხარულო“... (ფენრიხი, სარჯველიძე 2000: 700).

სიტყვა **მხიარული** ძველ ქართულშიც ამ ფორმით გვხვდება. ვიმოწმებთ რამდენიმე მაგალითს ადიშის და ჯრუჭის ოთხთავებიდან:

„გიხაროდენ და **მხიარულ** იყვნეთ“ (მ. 5,12);

„გიხაროდენ და **მხიარულ** იყვნით“ (ლ. 6, 23);

„გიხაროდენ, **მხიარულ**“ (ლ. 1, 28);

„იყოს შენდა სიხარულ და **მხიარულებაჲ**, (ლ. 1, 14)“ (იმნაიშვილი 1986: 417).

ვფიქრობ, ამ სიტყვის ამოსავალი ზმნური ძირი უნდა იყოს იგივე **ხი-** მორფემა, რომელიც წარმოდგენილია სიტყვა **მახიობელ-**ში და რომლის მასდარიც (**ხევა**) „ვეფხისტყაოსანშია“ დადასტურებული. **ხევა** ფუძის ამოსავალი მნიშვნელობა ხმის გამოსცემაა, ამიტომ სიტყვა **მხიარული**, როგორც ფორმით, ისე სემანტიკითაც, ახლოს დგას ამ ფუძესთან.

ილია აბულაძემ დაწვრილებითი გამოკვლევის საფუძველზე დაადგინა, რომ **ხი-**სეგმენტი სიტყვა **მახიობელ**ში სწორედ ხმის გამოცემას აღნიშნავს (**აბულაძე 1960: 212**). მეორე მხრივ, ტერმინების **მეხურ-ისა** და **მეხელ-ის** განხილვის შედეგად ასკვნიან, რომ **ხ-** ძირი სწორედ „ხმის გამოცემას“ უნდა აღნიშნავდეს, მეხური საგალობლები კი ხმამაღლა, გალობით წასაკითხ საგალობლებს (**კეკელიძე 1980: 604-606**; **ჯღამაია 1962: 152-160**; **მეტრეველი 1966: 160-177**).

ილია აბულაძეს, ზეპირ საუბარში გამოუთქვამს ვარაუდი, რომ **მახიობელი** და **მეხური** ერთმანეთთან დაკავშირებული ფორმები უნდა ყოფილიყო (**ჯღამაია 1962: 156**). ილია აბულაძის ეს ვარაუდი კიდევ უფრო სარწმუნო ხდება მას შემდეგ, რაც გამოითქვა მოსაზრება, რომ **მახიობელ-ის** ამოსავალი ზმნური ფუძე უნდა იყოს სწორედ **ხ-ევ-**, ხოლო ამ ზმნური ძირისგან ნაწარმოები მასდარი **ხევა** „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგში დადასტურებული ფორმაა. „ლექსთა გრძელთა თქმა და ხევა“ გრძელი ლექსების თქმა და სიმღერა უნდა ყოფილიყო (**კობაძე 1997: 118-122**). **ხევა** ზმნის პირიანი ფორმა, II კავშირებითის სახით (**ახიოს**), „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთ სტროფშიც გვხვდება (**გაი მოყვრისა გაყრილსა, ახი ოს ეყოს, ახიოს!**). პირიანი ფორმა ძველი ალექსის თარგმანებშიც დასტურდება **ახიობს**, **ახიობდეს** („სცემდეს ნესტუებსა და... ახიობდეს ქებასა“ – II ნეშტთა, 23, 13). ასე რომ, **ხევა** ფუძედრეკადი ზმნაა, ისევე, როგორც **სხვა-ევ-ს** უფიქსიანი ზმნები (**ძ-ევ-ა**, **წ-ევ-ა**, **ნგრ-ევ-ა** და ა.შ.).

როგორც ჩანს, ამავე ფუძისგან (**ხ-ევ/ხ-იე**) არის ნაწარმოები სიტყვა **მხიარული**. სიტყვა **მხიარულ-ის** ძირად გამოყოფილია **ხი-** (**ფენრიხი და სარჯველაძე 2000: 700**). ვფიქრობ, რომ ეს **ხი-** უნდა იყოს იგივე ძირი, რომელიც **ხევა**-შია წარმოდგენილი: **ხ-ევ-ა** – „ხმის გამოცემა, სიმღერა“, **მ-ხ-ი(ვ)-არ-ულ-ი** – „მოსხმამაღლე, მომღერალი“. მხიარულის ამოსავალი სემანტიკა სწორედ ხმამაღლა მოსაუბრე უნდა იყოს. **-არ** სუფიქსით მიმღეობის წარმოება სხვა ფუძედრეკად ზმნებთანაც დასტურდება, შდრ., მაგალითად, მსგავსი ფორმის მიმღეობური წარმოება **ხევა** ფუძედრეკადი ზმნისგან: **ხევა**→**მ-ხვი(ვ)-არ-ა**→**ხვიარა**.

არ გამოვრიცხავ, რომ ამავე ძირისგან იყოს ნაწარმოები ფორმა **ჟივილ-ხივილი**. ქართულისთვის დამახასიათებელია ერთი და იმავე მოდელში თანხმოდანთა მონაცვლეობის მეშვეობით სხვადასხვა სემანტიკური ნიუანსის გამოხატვა. ხმიანობის გამოსახატავად გავრცელებულია **-ილ** სუფიქსიანი წარმოება: **წივილი**, **კივილი**, **ჭყივილი**, **ყივილი**, **ჩივილი**...“ აქ შემოდის რიგი სიტყვებისა, ცხოველთა და ფრინველთა „ხმიანობის“ გამომხატველი, სულხან-საბა ორბელიანის სიტყვებით რომ ვთქვათ“ (**შანიძე 1980: 564, §577**). ამგვარი და სხვა აგებულების ფორმები, რომლებიც შეიძლება ხმაბაძვითი ან ბგერწერითი სიტყვები ჩანდნენ, ერთ დიდ სისტემას ქმნიან. მათ ხშირად

მოეპოვებათ შესაბამისი ზმნური ფორმებიც, რომლებიც ზოგჯერ გახმოვანების საფეხურით განსხვავდებიან სახელური ფორმებისგან (ჯორბენაძე 1980: 236-242).

ხმის გამოცემის გამომხატველი ხ- ძირი უნდა აერთიანებდეს ამ ფუძეებს: **ხ-იე-ილი, ხ-ეგ-ა, მ-ხ-ი(ე)-არ-ული,** ასევე, **მესური, მესელი.** იგივე **ხ-** ძირისგან ჩანს ნაწარმოები სვანური **ხ-ი-ად** და მეგრული **ხ-ი-ოლ-ი** „სიხარული“.

ამ ძირთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს ივანე ქავთარაძის მოსაზრებაც.

ივანე ქავთარაძე თვლიდა, რომ **მახიობელის** ძირისეულ **ხ-**ს კავშირი უნდა ჰქონოდა **სიხარულ-ის** ფუძეში დადასტურებულ **ხ-**სთან და, აგრეთვე, სვანური **ხიად,** მეგრული **ხიოლ** ფორმებთან: „ჭან. **ა-ხ-ელ-უ,** მეგრ, **ა-ხ-ი-ოლ-უ** „გაუხარდა“ სვან. **ხ-ი-ად** – სიხარული“ (ქავთარაძე 1980: 310).

ამავე სტატიაში ივანე ქავთარაძე **სახიობისა (სახიობს)** და **მახიობელის (ახიობს)** სხვადასხვაობასაც ვარაუდობს (ქავთარაძე 1980: 310). ის ფიქრობს, რომ **სახიობის** ამოსავალი უნდა იყოს **სახე** (იქვე, გვ. 311), თვითონ **სახე** ფუძეს კი აკავშირებს სხვა ფუძეებთან: **სა-ხ-ე, ხ-ედ-ავ, ნა-ხ-ავ, ა-ხ-ელ** ფუძეებთან (ქავთარაძე 1954: 108, 141). მისი თვალსაზრისით, ერთი მხრივ, არის **სახ-ე** ფუძისგან წარმოქმნილი ფუძე **სახიობა** (**← *სახ-იე-ობ-ა**), ხოლო, მეორე მხრივ, **ხი-** ძირზე დამყარებული **მახიობელი.** ეს ანგარიშგასაწვეი მოსაზრებაა. თუმცა თვითონვე აღნიშნავს, რომ ძველ ქართულში სხვა ზმნის პირიან ფორმაშიც იჩენს თავს მასდარისეული პრეფიქსი: **სი-ძე-ა – ი-სი-ძეა** (ქავთარაძე 1980: 308). ვფიქრობ, **სახიობისა** და **მახიობელის** ამოსავალი სწორედ **ხევა** ზმნა უნდა იყოს. ფორმა **მსახიობელი** ჰგავს **მახიობელისა** და **სახიობის** კონტამინაციით გაჩენილ ფორმას, რასაც ალბათ ხელი შეუწყო **სახიობის** გადააზრებამ და სიტყვა **სახე-სთან** ასოციაციამ.

აქვე შენიშვნის სახით უნდა ითქვას, რომ თვითონ სიტყვა **ხმის (ჴმა)** ამოსავალი ძირი **ხევასთან** არ არის დაკავშირებული. **ხმის (ჴმის)** ამოსავალად მერაბ ჩუხუა ადადგენს ***ჴუ-ამ-ა** ფორმას. ამავე ძირისგან ჩანს განვითარებული ფუძეები **ჴმევა, საჴმარი** (ჩუხუა 2000-2003: 410).

ცალკე უნდა იქნას განხილული, თუ რა კავშირი შეიძლება იყოს ხმიანობის გამომხატველ ფუძე **ხევას** ძირისეულ **ხ-**სა და **სახისა** და **ხედვის** ძირისეულ **ხ-**ს შორის. ვიდრე ასე შორს მიმავალ საკითხზე გადავიდოდეთ, განვიხილავთ სიტყვა **სახელის** ეტიმოლოგიას, რომელიც, ვფიქრობ, იმავე **ხ-** ძირისგან უნდა იყოს ნაწარმოები.

2. სახელი

ტრადიციულად, სიტყვა **სახელი-ის** ამოსავლად მიიჩნევა **ძახ** ფუძე, რომელიც წარმოდგენილია ფორმებში **ეძახის, ძახილი...** ამ სტატიაში სხვა მოსაზრებას

გთავაზობთ. სიტყვა **სა-ხ-ელ**-ის ამოსავალი ძირი უნდა იყოს არა **ძახ-**, არამედ იგივე **ხ-** ძირი, რაც **მახიობელ**-ში და **ხ-ევა**-ში დასტურდება. ქვემოთ განვიხილავთ ტრადიციულ ეტიმოლოგიას და იმ წინააღმდეგობებს, რაც მას ახლავს.

ძახილი და **ზახილი** რომ ერთი და იგივე ფორმაა, ეს უეჭველია. ქართულ **ძახილს** თავისი კანონზომიერი შესატყვისები მოეპოვება მეგრულსა და სვანურში. დღემდე ამავე ძირს უკავშირებენ სიტყვასაც **სახელ**-ი. კერძოდ, ითვლება, რომ ფორმა **სახელს** საფუძვლად უდევს **ძახ-** ძირი: **ძახ-ელ-ი//ზახ-ელ-ი → სახ-ელ-ი**.

ქვემოთ მოყვანილი მაგალითები დამოწმებულია „ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონიდან“:

„ქართ. **ძახ-**: ძახ-ილ-ი; ვ-ე-ძახ-ი; და-ძახ-ებ-ა; სახ-ელი-ი...

მეგრ. **ჯოხ-**: მ-ჯოხ-ო „მქვია“, რ-ჯოხ-ო „გქვია“; **ჯოხ-ო** „სახელი“...

ლაზური **ჯოხ-/ოხ-**: ვ-უ-ჯოხ-ეფ „ვეძახი, ვუწოდებ“, ვ-უ-ჯოხ-ი „დავუძახე“/„ვეუწოდე“, **ჯოხ-ო** „სახელი“; **ჯოხ-ონ-ი** „სახელოვანი“...

სვან. **ჟახ-/ჟხ-/შხ-** მ-ა-ჟხ-ა/მ-ა-შხ-ა „მქვია“; ხ-ა-ჟხ-ა/ხ-ა-შხ-ა „ვქვია“; **ჟახ-ე/ჟახ-ე** „სახელიგ... (ფენრიხი და სარჯველაძე 2000: 622)

ქართული **ძახ-**, მეგრული **ჯოხ-**, ლაზური **ჯოხ-** და სვანური **ჟახ-** ფორმები რომ ერთი და იგივე ძირებია, ეს აშკარაა, მაგრამ, ვფიქრობ, საეჭვოა ქართული **ძახ-** ძირის დაკავშირება ქართულსავე სიტყვა **სახელ**-თან.

„ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონში“ ვკითხულობთ: „ქართული **სახელი** მიღებულია ***ძახ-ელ**-ისაგან ასიმილაციური დაყრუების შედეგად. ძველი ქართულის **ზახ←ძახ** სპირანტიზაციის გზით,, (ფენრიხი და სარჯველაძე 2000: 622). ავტორები უთითებენ კლიმოვის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონს (კლიმოვი1964: 236) და არნოლდ ჩიქობავას „სახელის ფუძის უძველეს აგებულებას ქართველურ ენებში“ (1942: 32).

ვარაუდს სიტყვა **სახელ**-ის წარმოშობის შესახებ (***ძახელი** → ***ზახელი** → **სახელი**) გარკვეული წინააღმდეგობები ახლავს. რადგან ენამ შეინარჩუნა ფორმა **ძახილი/ეძახის** დეზაფრიკატიზაციისა (**ზახილი**) და ნავარაუდები ასიმილაციური დაყრუების გარეშე (***სახ-ილ-ი**, ***ე-სახ-ი-ს**), ახსნას მოითხოვს, რატომ უნდა მომხდარიყო ასეთი დაყრუება მაინცდამაინც ამ ერთ ფორმაში **სახელი**. თანაც ისე, რომ არც ერთ დიალექტში არ ჩანს ნავარაუდები ***ძახელის** ნაკვალევი. სიტყვა **სახელი** რომ მართლაც **ძახ-** ძირთან იყოს დაკავშირებული, მოსალოდნელი იქნებოდა, რომ რომელიმე დიალექტში მაინც შემორჩენილიყო ამოსავალი ფორმით. მით უფრო, რომ ზმნური ფორმა **მეძახიან** დღესაც გამოიყენება მნიშვნელობით „მქვია“. ეს ორი ფორმა, **სახელი** და **მეძახიან**, ერთი ძირისგან რომ იყოს ნაწარმოები, მოსალოდნელია, რომ სიტყვა **სახელი** ზმნურ ფორმასთან (**მეძახიან**) ფორმობრივ (მასალობრივ) კავშირსაც

შეინარჩუნებდა და ***ძახელის** ფორმით შეინახებოდა. მთის დიალექტებშიც კი, რომლებსაც მორფემის შიგნით ახასიათებთ დეზაფრიკატიზაცია და აფრიკატიზაცია (**ქანგი** → **ჯანგი**, **სიზმარი** → **სიძმარი**, **ბაძვა/ბაძილი/** → **ბაზილი...**), არ გვხვდება ფორმა ***ძახელი** ან ***ზახელი**. გარდა ამისა, საერთოდ, ქართულში ძნელი მოსაძებნია **ძ** → **ს** პროცესი სიტყვის ანლაუტში. მაშინაც, როცა სხვა ქართველურ ენებში **ზ-** არის წარმოდგენილი, ქართულში კი **ს-**, არსად ჩანს **ძ-** თანხმოვნის ვარიანტი (მაგალითად, **ზისხირი/სისხლი**, მაგრამ არსად ჩანს ***ძისხირი**).

დეზაფრიკატიზაციის შედეგად **ძ-** თანხმოვნისგან **ზ-**ს მიღება გავრცელებული მოვლენაა (**ლომთაძე 1997: 68-70**); **ძ-** თანხმოვნისგან **ს-**ს მიღება დასტურდება სვანურში: **მურსგვენ** „მარჯვენა“. შდრ. მეგრ. **მარძგვან**. ი. ქობალავა წერს: „ქართველურ ენებში დეზაფრიკატიზაციის პროცესი საერთოდ სუსტად არის წარმოდგენილი. სუსტი უნდა ყოფილიყო იგი წინათაც. გამონაკლისს ქმნის მხოლოდ სვანური, რომლისთვისაც გარკვეულ პერიოდში ძლიერი სპირანტიზაცია ჩანს დამახასიათებელი. მაგრამ სვანურის ეს თავისებურება უკავშირდება თვით სვანური ენის ჩამოყალიბების რთულ პროცესებს, მასში განსხვავებულ ენობრივ ფენათა არსებობას“ (**ქობალავა 1955: 85-85**). არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა იმაზე, თუ რა იყო დეზაფრიკატიზაციის მიზეზი სვანურში (**ლომთაძე 1998: 171-174**), მაგრამ ფაქტია, რომ ქართულისთვის **ძ** → **ს** პროცესი არ არის დამახასიათებელი.

არის კიდევ ერთი ფუძე, რომელშიც დასტურდება **ძ** → **ზ**- პროცესი სიტყვის ანლაუტში. ეს არის ფორმა **ზესიძე**, მაგრამ ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა იქონია ამოსავალი მნიშვნელობის დაბნელებამ და სიტყვის სემანტიკურმა გადააზრიანებამ. ამ ფორმაში დასტურდება **ძ** → **ზ**- პროცესი სიტყვის ანლაუტში. ფორმა **ზესიძის** ამოსავალი უნდა იყოს **ძესიძე**. მაგრამ აქ, ფონეტიკური პროცესის გარდა, გადააზრიანებასაც უნდა შეესრულებინა დიდი როლი. ეს სიტყვა თავისი ამოსავალი ფორმით **ძესიძე** დასტურდება მთიულურ დიალექტში. მოსალოდნელია, რომ სიტყვა **ძესიძე** მთის სხვა დიალექტებშიც იყოს ამ ფორმით შემორჩენილი. კომპოზიტის პირველი ნაწილი – **ძე** – „მემკვიდრეს“ ნიშნავს, **ძესიძე** კი „სიძეს“, რომელიც იმავე დროს მემკვიდრეც არის. სიტყვა **ძე** ამ კომპოზიტში ზუსტად იმავე მნიშვნელობით ჩანს შემორჩენილი, რომლითაც ეს სიტყვა „ვეფხისტყაოსანშიც“ დასტურდება: „*სხვა ძე არ ესვა მეფესა, მართ ოდენ მარტო ასული*“, მეფეს არ ჰყავდა სხვა მემკვიდრე, გარდა ასულისა, მეფის ასული იყო მეფის ერთადერთი **ძე**, ანუ ერთადერთი **მემკვიდრე**. რამდენადაც მემკვიდრედ, ჩვეულებრივ, ვაჟი მიიჩნეოდა, ბუნებრივია, სიტყვამ **ძე** (მემკვიდრემ) სალიტერატურო ქართულში თანდათან ვაჟის მნიშვნელობა შეიძინა. ამოსავალი მნიშვნელობით კი (მემკვიდრე) კომპოზიტ **ძესიძე**-ში შემორჩენილა.

სალიტერატურო ქართულში სიტყვა **ძესიძე**-ის ანლაუტის **ძ**-ის დეზაფრიკატიზაცია ფაქტია (**ძესიძე** → **ზესიძე**), მაგრამ არც ეს პროცესი წასულა უფრო შორს და არ მომხდარა იმ სახის დისტანციური ასიმილაცია (**ზესიძე** → ***სესიძე**), რომელიც ივარაუდება სიტყვა **სახელ**-ში (***ძახელი** → ***ზახელი** → **სახელი**). თუმცა, ისევ გავიმეორებთ: რა თქმა უნდა, გასათვალისწინებელია სემანტიკური ფაქტორიც. ამოსავალი ფორმიდან (**ძესიძე**) ახალი ფორმის მიღება (**ზესიძე**) სემანტიკურმა გადააზრებამ განაპირობა, რის გამოც ფორმა **ძესიძე** ჯერ **ზესიძე**-დ და შემდეგ **ზედსიძე**-დ იქცა.

არის სხვა ფუძეები, სადაც ხდება აფრიკატის ასიმილაციური დაყრუება, მაგალითად, **ძარცვა** → **ცარცვა**, **გაძარცვა** → **გაცორცვა**, მაგრამ მუდერი აფრიკატის ყრუ სპირანტად გადაქცევა (**ძ** → **ს**) არც აქ დასტურდება. მართალია, არის ასეთი წყვილები: **ზრქელი**//**სქელი**, მაგრამ აქ არსად ჩანს ***ძრქელი** ან ***ძქელი**, არის **ზრო**//**ძრო** (შდრ. **ძირი**), მაგრამ არ დასტურდება ***სრო**. მაშასადამე, თუ დაუშვებთ, რომ სიტყვა **სახელ**-ი მომდინარეობს ***ძახელ**-ისაგან, აუხსნელი რჩება, რა მიზეზით იჩინა თავი ამ ნავარაუდევმა პროცესმა მხოლოდ ამ ერთი სიტყვის ანლაუტში (***ძ** → **ზ** → **ს**).

აქვე დავიმოწმებთ დებულებას ბესარიონ ჯორბენაძის ფუნდამენტური გამოკვლევიდან ქართული დიალექტების შესახებ. იგი განიხილავს დეზაფრიკატიზაციის მოვლენას ქართული ენის ყველა დიალექტის მონაცემების მიხედვით და წერს: „მუდერი და ყრუ მკვეთრი აფრიკატი გადადის მუდერ სპირანტში, ყრუ ფშვინვიერი იცვლება ყრუ სპირანტით“ (**ჯორბენაძე 1998: 484**). ამავე ნაშრომში განხილულია როგორც აფრიკატების (**იქვე, გვ. 352-355**), ისე **ზ**- თანხმოვნის (**იქვე, გვ. 355**) დაყრუების (და სხვა შესაძლო ცვლილებების) პოზიციები და მიზეზები ქართული ენის დიალექტებში. ეს მონაცემები არ ადასტურებენ **ძ** → **ს** პროცესს სიტყვის ანლაუტში. **ზ** → **ს** პროცესი კი, სადაც კი ის დასტურდება, არის კონტაქტური (და არა დისტანციური) ასიმილაციის შედეგი.

გარდა ამისა, ძეგლებში დადასტურებული **ზ**-თანხმოვნიანი ფორმა **ზახილი** ვერ გამოდგება იმის დასტურად, რომ **ზ**-თანხმოვნიანი ფორმები ისტორიულად წინ უსწრებდა **ძ**- თანხმოვნიან ფორმებს. პირიქით, სწორედ **ძახილი** უნდა იყოს ფორმა **ზახილ**-ის ამოსავალი (ამას მოწმობს მეგრულისა და სვანურის მონაცემებიც). ისიც გასათვალისწინებელია, რომ საკუთრივ სიტყვა **ძახილ**-ის ამოსავლად **ზრახ**-/ **ძრახ**- ფორმები მიიჩნევა (**ჩიქობავა 1942: 32**). ვფიქრობ, **ძახ**- ფორმის **ძრახ**- ფორმისაგან წარმოშობის მტკიცებას დამატებითი დასაბუთება ესაჭიროება. თუკი გავიზიარებთ მოსაზრებას, რომ **ძახ**- და **ძრახ**- ფორმები საერთო წარმოშობისაა, უფრო მეტად გაძნელებულია, ერთი მხრივ, **ძახ**/**ზახ**/**ძრახ**/**ზრახ** ძირებისა და, მეორე მხრივ, **სახელ**-ის ერთმანეთთან დაკავშირება.

ზმნა **მეძახიან**, მნიშვნელობით „მქვია“, ქართულშიც გამოიყენება. მეგრული **ჯოხ-ო** „სახელი“ და სვანური **ჟახ-ე** „სახელის“ შესატყვისი ქართულში სწორედ **ძახ-** ძირია. მაგრამ ქართული **სახელი** წარმოშობით ქართულ **ძახ-** ძირთან რომ იყოს დაკავშირებული, მაშინ ეს ძირი (**ძახ-**) სიტყვა **სახელ-**შიც იქნებოდა დაცული. ვფიქრობ, **სახელ-**ის ამოსავალი უნდა იყოს არა **ძახ-**, არამედ იგივე **ხ-** ძირი, რომელიც **ხ-ევა** ფორმაშიც დასტურდება. ეს ფორმა, **სახელი**, უნდა იყოს მომავალი დროის მიმღეობა **სა-ხ-ელ-ი**, რომელიც გამოხატავს სწორედ ამ სიტყვის, **სახელის**, მიზანს, დანიშნულებას (მგავსად მომავალი დროის მიმღეობებისა: **სა-თქმ-ელ-ი**, **სა-ჭრ-ელ-ი**, **სა-ჭმ-ელ-ი...**): **სა-ხ-ელ-ი** „მოსახმობი ფორმა“. **სახელი** რომ ***ძახ-ელ-**ისგან მომდინარეობდეს (***ძახ-ელ-ი** → **სახელი**), მაშინ **სახელი** იქნებოდა შედეგის აღმნიშვნელი, წარსული დროის მიმღეობა. შდრ. ამავე **-ელ** სუფიქსით ნაწარმოები: **ქს-ელ-ი**, **ჭრ-ელ-ი**, **გრძ-ელ-ი**, **ვრც-ელ-ი**, **ყინ-ელ-ი**.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით მიგვაჩნია, რომ სიტყვა **სახელ-ი** ნაწარმოები უნდა იყოს არა **ძახ-** ძირზე **-ელ** სუფიქსის დართვით, არამედ **სა-** და **-ელ** აფიქსებით, მისი ამოსავალი ძირი კი უნდა იყოს არა **ძახ-**, არამედ ხმიანობის გამომხატველი **ხ-** ძირი, რომელიც დასტურდება **ხ-ევა**, **მა-ხი-ობ-ელ**, **მე-ხ-ურ** და **მე-ხ-ელ** ფორმებში.

3. **ხ-ებ-ა, ხედვა, სახე**

მოსალოდნელია, რომ ამავე **ხ-** ძირის ამოსავალი, პროტოტიპული მნიშვნელობა ფიზიკური შეხების გამოხატვა ყოფილიყო. ეს იგივე ძირი უნდა იყოს, რომელიც წარმოდგენილია **ხ-ებ-ა** ზმნასა და, ასევე, **ხ-ევა** ზმნაშიც. ამჯერად ვგულისხმობთ **ხევა** ზმნას, რომელსაც გაყოფის, დანაწილების მნიშვნელობა აქვს. **ხ-ევა** ზმნის შესატყვისი სვანური ფუძე **ლი-ხი-ორ-ე** განხილული აქვს მ. ჩუხუას. ის ამ ძირს სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენებშიც უძებნის შესატყვისობებს (**ჩუხუა 2000-2003: 401**).

მნიშვნელობის სხვადასხვა მიმართულებით განვითარება დაედო საფუძვლად აღქმისა და შეგრძნებების გამომხატველ სხვადასხვა ფუძეს. ფიზიკური შეხების, ხმის გამოცემის, გრძნობა-აღქმისა და გაგების გამომხატველი ზმნები ერთმანეთთან მჭიდროდაა დაკავშირებული. ვფიქრობ, რომ ეს არის იგივე **ხ-** ძირი, რომელიც წარმოდგენილია **ხ-ილ-ვა**, **ხ-ედ-ვა**, **სა-ხ-ე** ფორმებშიც. თავის მხრივ, **ხილვა** ფორმის **ხ-** ს აკავშირებენ იმ **ხ-** ძირთან, რომელიც თავს იჩენს სვანურ **მა-ხალ** „ცოდნა“ ფორმაში. **გა-ხ-ელ-ა**, **ხ-ილ-ულ** ფორმებში დადასტურებულ **ხ-** ძირს მერაბ ჩუხუა აკავშირებს სვანურ **ხალ-**, **ხ-ო-ხა//ხ-ო-ხალ** „იცის, ჰგონია“, **მა-ხალ** „ცოდნა“ ფორმებთან: „ქართულ **ხელ-/ხილ-** (ახელს/გაახილა) და სვანურ **ხალ-** ფუძეთა ერთიანობაზე ადრეც მიუთითებდნენ: სვან. **ხალ-ა** არა მხოლოდ ძირეული მასალის მიხედვით, არამედ

სტრუქტურულადაც შესაძლოა ქართ. (ა)-**ხ-ელ** ზმნური ფუძის ადეკვატური იყოს (ილ. ცერცვაძე). **ხ-ელ/ხ-ილ** ფუძე საერთო ძირისაა **ნა-ხ-ა**. **ხ-ედ-ვა**, **სა-ხ-ე** ფორმებთან (ვ. თოფურია)“ (ჩუხუა 2000-2003: 393).

ერთი და იმავე ძირისგან, ერთი მხრივ, **ხედვისა** და, მეორე მხრივ, **თქმის** გამომხატველი ფუძეების წარმოება სხვა ენებშიც დასტურდება. კერძოდ, ლათინურში, ბერძნულში და ზოგ სხვა ენაში ერთი და იმავე ძირებისგან იწარმოება „დანახვის, თქმის და უკან გაყოლის“ გამომხატველი ფუძეები (**ინდოევროპული ენების ეტიმოლოგიური ლექსიკონი**). **დანახვა** როგორც ფიზიკური მოძრაობა – „უკან გაყოლა“ (ან თვალებით, მზერით გაყოლა) – გვხვდება ლათინურში და სხვა ენებში. მით უფრო მოსალოდნელია, რომ **შეხება** და **ხედვა** ერთი ძირიდან მომდინარეობდეს. მსგავსი პოლისემია სხვა ენებშიც დასტურდება. მაგალითად, ერთ-ერთ ავსტრალიურ ენაში, ნგარინჯინ ენაში, დარტყმა და შეხედვა ერთი და იმავე ძირით იწარმოება. ზმნა **შეხედა** გამოხატულია ფორმით, რომლის ზუსტი თარგმანი იქნებოდა „სინათლე დაარტყა, მოახვედრა“. „შეხედვის“ მსგავსი სემანტიკა ბევრ სხვა ენაშიც დასტურდება, მათ შორის, ევროპულ ენებში, გამოთქმებში, როგორცაა “მზერა სტყორცნა“ და სხვა (**ვიბერტი 2001: 1302**).

ქართულში სწორედ თარგმანის საშუალებით უნდა იყოს შემოსული ეს კონსტრუქცია (მზერა ესროლა, მზერა სტყორცნა), თუმცა არც ქართულისთვის ჩანს უცხო „შეხედვის“ მნიშვნელობის გამოხატვა მსგავსი კონსტრუქციით. როგორც ცნობილია, ივარაუდება, რომ **ხედავს** ზმნა წარმოშობით სამპირიანი უნდა ყოფილიყო: **ჰხედავს ის მას *თვალებს, შეჰხედა მან მას *თვალები** (შანიძე 1980). **შემომხედა** ზმნა მრავლობითი რიცხვის პირდაპირ ობიექტს გულისხმობდა საშუალ ქართულშიც: „გუთხარ: დადგე, გამიგონე, შენი საქმე მეცა მინა! **შემომხედ-ნ-ა**, მოვეწონე, სიარული დაითმინა“ („ვეფხისტყაოსანი“, 596). ხალხურ პოეზიაში „**შემომხედას**“ მნიშვნელობით დასტურდება **თვალნი შემომაყარნა**. ამ მხრივ საინტერესოა ხედვის სემანტიკური ველის განვითარებისა და ცვლილებების აღწერა ქართულში და სხვა ენებში (**მგელაძე 1993, თორია 2002ა: 147-149; თორია 2002ბ: 151-155**).

„აღქმის, შეგრძნების, გაგებისა და ცოდნის“ მნიშვნელობის ზმნათა ამოსავალიც ასევე „ფიზიკური მდგომარეობის, სივრცული მიმართების ანდა შეხების“ გამომხატველი ზმნები ჩანს, საიდანაც ადვილად ვითარდება „ხმიანობის, თქმის, ლაპარაკის“, აგრეთვე სხვადასხვა შეგრძნების მნიშვნელობა. ამის დასტურად მოვიხმობთ ქართული **-გ-** ძირისგან განვითარებულ სხვადასხვა მნიშვნელობას. ამოსავალი უნდა იყოს „სივრცის, ადგილის“ გამოხატვა. ამ ძირის სემანტიკური

განვითარება რამდენიმე ფუძეში დაწვრილებით არის შესწავლილი (ჩიქობავა 2008: 256-257; თოფურია 2002: 431-433, ბერიძე 1942: 381-388), კლიმოვი 1964: 57-58; არაბული 1998, არაბული 2001: 234-239, ფენრიხი და სარჯველაძე 2000: 129-130; ბერიძე 2008: 52-55). -გ- ძირი წარმოდგენილია „ადგილის, არსებობის, გაგების“ გამომხატველ ფუძეებში და შექნილი აქვს ბევრი სხვა მნიშვნელობაც, მათ შორის, „საუბარი“: **მიუგო (სიტყვა, პასუხი)**; აქაც ჩანს, რომ სივრცული მიმართების გამომხატველ ძირს აქვს უნარი, განვითაროს „შეცნობის“, „მქონებლობის“ და, აგრეთვე, „ლაპარაკის, საუბრის“ მნიშვნელობები. ეს ძირები, რა თქმა უნდა, ენის უძველეს ფენებს მიეკუთვნება. მათ მასალობრივად ნაცვალსახელურ ძირებთან (და ზოგჯერ კლასის ნიშნებთანაც) აკავშირებენ (ლომთათიძე 1963: 29-32; ოსიძე 1998: 232; ლომთათიძე 1997: 72-73; არაბული 1998: 17). ამავე სემანტიკურ წრეს მიეკუთვნება „თქმის“ და „მქონებლობის“ გამომხატველი საერთო ძირი **ქუ-** ძირი, რომელიც აქვს ზმნაშია წარმოდგენილი და **თქმა** და **რქმა** ფუძეების ამოსავალიც არის (თოფურია 2002: 430). აქაც აშკარაა, რომ ზმნები, რომლებიც გამოხატავენ **ფიზიკური შეხებას, მქონებლობას და ხმიანობას, თქმას (დალაპარაკებას)**, ერთი და იმავე ძირისგანაა წარმოქმნილი. ასეთივე პოლისემიური ძირი უნდა ყოფილიყო **ხ-** ძირიც, რომლისგანაც განვითარდა **შეხების, ხედვის (დანახვის) და ხმიანობის (/ხევის) მნიშვნელობები**.

„თქმის“ და „კეთების“ აღმნიშვნელი საერთო ფუძეები გვხვდება ლაზურშიც. ქართული **დად-** (**მ-დად-ელ-ი** → **მდდელი**) ძირის შესატყვის ლაზურ **დოდ-** ძირთან დაკავშირებულია როგორც „თქმის“, ასევე „კეთების“ მნიშვნელობები (**ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: 501**). ანალოგიური მოვლენა სხვა ენებშიც დასტურდება, მაგალითად, ლათინურში: აგი „თქმა; კეთება“, უდიურში: **ფესუნ** „თქმა; კეთება“ (**იქვე, გვ. 501**). „ფიზიკური მოქმედებისა და ლაპარაკის“ გამომხატველად ერთი და იგივე ზმნები ქართულშიც დასტურდება. **სიღოდას** მრავალი სხვადასხვა მნიშვნელობა ჰქონდა ძველ ქართულშიც: „ხმიანობა, სიცილი, ცეკვა“, და ა.შ. (**სულხან-საბა**). **სიტყუა** ნიშნავდა როგორც „ლაპარაკს“, ისე „მოქმედებას, შექმნას“, აგრეთვე, „გაგებას“ (და ასევე „ტყუილს“).

ეს მნიშვნელობები მას ძველ ქართულშივე უდასტურდება. **გაკეთება, შექმნა**: „დიდი ეფრემ მრავლისა კეთილისა მომატყუებელ ექმნა ქუყყანასა ჩუენსა“ („გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“); „ესოდენისა კეთილისა მომატყუებელ არს მხოლოდშობილი და წინამორბედი იგი ნათლის-მცემელი იოვანე“ (**უდაბნოს მრავალთავი 2170**). **მოტყუება**: „შეტყუება – ტყუილი, მოტყუება „გვედრები დედოფალო, შეტყუებით ვთქუ“ – უდაბნოს მრავალთავი, 43v“ (**სარჯველაძე 1995: 241**); **შეტყობა, გაგება**: “მოავლინენით ჩუენდა კაცნი თქუენგანნი, რომელნი ბრძნად საგონებელ იყვნენ და საქმესა შემატყუებელ“ ბალავარ. 144. 33-35“ (**ფენრიხი და სარჯველაძე 2000: 446**). თვითონ

სიტყვისა და ტყუების ამოსავალი ძირის მნიშვნელობაც სწორედ ფიზიკური შეხების გამოხატვა უნდა ყოფილიყო. კერძოდ, ამ ფორმის ამოსავალი უნდა იყოს იგივე ტყუელემენტი, რომელიც ტყუება და რ-ტყუება ზმნაში დასტურდება (ამ ზმნის შესახებ იხ.: ქავთარაძე 1947: 447-449). ამავე ძირისგან არის ნაწარმოები ლექსემები სიტყვა და ეტყობა (ევიდენციულობის ნაწილაკებიც ამ სემანტიკის ზმნებისგან იწარმოება: ეტყობა = ჩანს, როგორც ჩანს, ეგება, იქნება, შეიძლება). იგივე ტყუ ძირი უნდა იყოს ამოსავალი ტყუაფი (ა-რ-ტყუა, დაკრული აქვს) და, იქნებ, ტყუბი//ტყუბი ფუძეებისათვის. ტყუბი „შეწებებულის, მიტყუებულის“ მნიშვნელობით.

„შეხების, სივრცეში ახლომყოფობის“ გამომხატველ ზმნას აქვს უნარი, შეიძინოს „ჭამის“ და „სმის“ მნიშვნელობაც. აღწერილია ეახლება ზმნის მსგავსი სემანტიკური გადაწევა (ქავთარაძე 1985: 115-119). ეახლება ზმნის ფუძე ხლ-დაკავშირებულია ა-ხლ-ო და ა-ხლ-ა ფუძეებთან (კლიმოვი 1964: 260), მას აკავშირებენ სვანურ მა-ხ-ე („ახალი“) ფუძესთანაც (ფენრიხი და სარჯველაძე 2000: 692). შესაძლოა, რომ თვითონ ხლ-ხელ-/ხალ- (ახალ-) ფუძეშიც ძირი იყოს შე-ხ-ე-ბ-ა ზმნისეული ხ- (რა თქმა უნდა, სხვა ძირებია კვლ- და კალ- ძირები, რომელიც განხილული აქვს ა. არაბულს, 2001: 144).

ასე რომ, მნიშვნელობის გადაწევა და ურთიერთგაცვლა „შეხების, დანახვის, თქმის, ლაპარაკის, კეთების“ სემანტიკური ველის ზმნებში გავრცელებული მოვლენაა.

ცალთანხმოვნია ძირის მქონე უძველესი ლექსემების ფენა -გ-, -რ- და -გ- მასალობრივად საერთოა ზმნური და ნაცვალსახელური ძირებისათვის (არაბული 1998: 17; 2001: 238). ხ- ძირი სწორედ იმ ცალთანხმოვნია ძირის მქონე უძველესი ლექსემების ფენას უნდა მიეკუთვნებოდეს. არ არის გამორიცხული, რომ მას კავშირი ჰქონდეს პირის ნიშან ხ-სთან. შეიძლება, სწორედ ამიტომ იჩენდა თავს ის სხვადასხვა პირში და არ იყო სპეციფიკურად ერთი პირის გამომხატველი. თუმცა აქ ამ მოსაზრებას მხოლოდ ვარაუდის სახით გამოვთქვამთ. ამ ვარაუდის სისწორის გარკვევას შემდგომი კვლევა სჭირდება.

აღქმის, არსებობის და მქონებლობის გამომხატველი ზმნები არა მარტო გარკვეული მორფოლოგიური და სინტაქსური ნიშნებით ემსგავსებიან ერთმანეთს მრავალ ენაში (სტატიკურობა, მიცემითბრუნვიანი სუბიექტი და სხვ.), არამედ ლექსიკურად და სემანტიკურადაც ბევრი ნიშნით ერთიანდებიან და ამჟღავნებენ საერთო ტიპოლოგიას (სუხიშვილი 1976: 73; ლოლაძე 2003: 74-81, ვიბერგი 2001: 1297).

ხ- ძირი საერთო უნდა იყოს შეხების, ხმიანობისა და დანახვის მნიშვნელობის გამომხატველი რამდენიმე ზმნისთვის. ბუნებრივია, რომ აღქმის გამომხატველი ზმნები ასეთ პოლისემიას გვიჩვენებენ. ყურადღება, გაგება, გაგონება, აღქმა, აღება, სუნის შეგრძნება, შეხება, ხმის ამოღება და, ბოლოს, ცოდნა – ყოველივე ამის პროტოტიპული

ამოსავალი მნიშვნელობა ქართულ ენაში ალბათ **შეხება, ფიზიკური შეგრძნება და სივრცული ურთიერთგანლაგების აღწერა** უნდა იყოს. ამ მხრივ ძალიან ბევრი ენა, მათ შორის, აგებულებით ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებული, არამონათესავე ენები, გვიჩვენებს ტიპოლოგიურად მსგავს სურათს.

დამოწმებული ლიტერატურა:

- ახულაძე, ილია 1960:** ძველი ქართული ლექსიკიდან: ძალი – ძნობა – მძნობარი და *ხე//*ხი- -- ხიობა//სახიობა – მახიობელი//მსახიობელი. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება XII. თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა
- არაბული, ავთანდილი 1998:** ზოგი ცალთანხმოვნისანი ზმნური და სახელური ძირის ურთიერთმიმართებისათვის ქართველურ ენებში. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები VII, თბილისი, ქართულიენა
- არაბული, ავთანდილი 2001:** ზმნური და სახელური ფუძეთქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში. თბილისი, ქართულიენა
- ბერიძე, ვუკოლი 1942:** *საგან* სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, III, N4
- ბერიძე, მარინე 2008:** არსებობის ზმნები და სივრცის დანაწევრება ქართულში. იკე 36. თბილისი
- ვიბერგი 2001:** Åke Viberg, Verbs of perception, in: Haspelmath, Martin (Editor). Language Typology and Language Universals, Volume 2, Berlin, DEU: Mouton de Gruyter
- თორია, ფიქრია 2002ა:** „ხედვის,, სემანტიკური ველის შესახებ. საენათმეცნიერო ძიებანი XIII, თბილისი, ქართული ენა
- თორია, ფიქრია 2002ბ:** ინგლისური ზმნის „to see` პოტენციური შესაძლებლობები კონტექსტში. საენათმეცნიერო ძიებანი XIII, თბილისი, ქართული ენა
- თოფურია, ვარლამი 2002:** დ თავასართიანი ზმნები ქართულში. შრომები, ტ. II
- იმნაიშვილი, ივანე 1986:** ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
- ინდოევროპული ენების ეტიმოლოგიური ლექსიკონი:**
<http://www.etymonline.com/index.php?term=see>(29 მარტი, 2014)

კეკელიძე, კორნელი 1980: ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბილისი, მეცნიერება

კლიმოვი 1964: Климов, Г.А. Этимологический словарь картвельских языков. Москва, Издательство наук академий СССР

კობაიძე, მანანა 1997: „ვეფხისტყაოსნის, ხევატერმინისათვის: ეტიმოლოგიური ძიებანი VI, თბილისი, მეცნიერება

ლოლაძე, ნანა 2003: გრძობა-აღქმის ზმნები ქართულში. ბესარიონჯორბენადისადმი მიძღვნილი კრებული, თბილისი, ქართულიენა

ლომთათიძე, ქეთევან 1963: ქართული აქვს ზმნა მეგრულში. ქართველურენათასტრუქტურის საკითხები III. თბილისი

ლომთათიძე, ქეთევან 1980: „მოწონება-სიყვარულის, გამომხატველ ზმნათა ამოსავალი სემანტიკისათვის. საქ. ენისკათედრათაკონფ. თეზისები, თბილისი

ლომთათიძე, ქეთევან 1997: ყოფნა-არსებობისა და ქონა-ყოლის გამომხატველ ზმნათა ძირეული ნაირსახეობების წარმომავლობა ქართველურ ენებში დამათსაერთო ამოსავალთანა და ზურ-აფხაზურ მონაცემთა კავშირი, ქუთაისური საუბრები, IV

ლომთაძე, ამირანი 1997: დეზაფრიკატიზაცია (სპირანტიზაცია) ქართველურ ენებში, ძ>ზ, ქუთაისური საუბრები IV, ქუთაისი

ლომთაძე, ამირანი 1998: დეზაფრიკატიზაცია (სპირანტიზაცია) ქართველურ ენებში, წ>ხ, ქართველურენათასტრუქტურის საკითხები VII, თბილისი, ქართულიენა

მგელაძე, მანანა 1993: მარკირების მიმართება და სემანტიკური ევოლუცია („ხედვის, სემანტიკური ევოლუციის მასალა ზეძველსა და საშუალო ქართულში)

ოსიძე, ეკატერინე 1998: ვარაუდები „არსებობისა, და „ქონა-ყოლის, აღმინიშნელი ზოგი უძველესი ზმნის წარმომავლობის თაობაზე, ქართველურენათასტრუქტურის საკითხები, VII, თბილისი, ქართულიენა

მეტრეველი, ელენე 1966: „მეხელისა, და „მეხურის, გაგებისათვის, შოთა რუსთაველი: ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, თბილისი, მეცნიერება

სარჯველაძე, ზურაბი 1995: ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

სუხიშვილი, მურმანი 1976: სტატიკური ზმნები ქართულში

ფენრიხი, ჰაინც და ზურაბ სარჯველძე 2000: ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისი, თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ქავთარაძე, ივანე 1947: დ- და რ- თავსართები ქართულ ზმნებში, თსუ შრომები, ტ. 30-31

ქავთარაძე, ივანე 1954: ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში, თბილისი

ქავთარაძე, ივანე 1980: ეტიმოლოგიური ძიებები, იკე 22, თბილისი, მეცნიერება

ქავთარაძე, ივანე 1985: სიტყვათა სემანტიკური განვითარების ისტორიიდან ქართულში. იკე23, თბილისი, მეცნიერება

ქობალავა, იზა 1955: აფრიკატიზაციისა და დეზაფრიკატიზაციის პროცესები თბერულ-კავკასიურ ენებში, იკე IX-X, თბილისი

შანიძე, აკაკი 1980: ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თხზულებანი, ტ. III, თბილისი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ჩიქობავა, არნოლდი 1942: სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბილისი

ჩიქობავა, არნოლდი 2008: ჭანურ-მეგრული ლექსიკონი: შრომები IV, თბილისი

ჩუხუა, მერაბი 2000-2003: ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი, უნივერსალი

ჯორბენაძე, ბესარიონი 198: ქართული ზმნის ფორმობრივის და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

ჯორბენაძე, ბესარიონი 1998: ქართული დიალექტოლოგია, 2. თბილისი

ჯღამაია, ც. 1962: „მეხურისა,, და „მეხელის,, შესახებ, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე

N3

Manana Kobaidze

Some verbs of perception and their shared root *kh-* in Georgian

Aghkmis sxvadasxva modalobis gamomxatveli *kh-* dziris shemcveli zogi pudze kartulshi

Etymological researches, XI, Chikobava Institute of Linguistics, Tbilisi, 2014, pp. 38-54

The paper discusses etymology of some stems, among them, *kh-ev-a* ‘to sound, to talk aloud, to recite’, *m-kh-i-ar-ul-i* ‘cheerful’, *sa-kh-el-i* ‘name’. In this paper, it is supposed that these stems are derived from the root *-kh-*. The same root occurs in verbs *kh-ed-v-a* ‘to see’, *kh-eb-a* ‘to touch’. The original meaning of the root *-kh-* must have been expression of physical contact. The similar shared etymology of different perception verbs is attested in wide range of languages and has been examined in lexical typology.